

PROBLÉM SLOVAKIZMOV V STAROSLOVIENSKÝCH (STAROSLOVANSKÝCH) PAMIATKACH

Ján STANISLAV, Bratislava

Stanisław Słóński v knihe Gramatyka języka starosłowiańskiego (starobułgarskiego), wydanej vo Varšave r. 1950, napísal tieto slová (str. 4): ľudnosť Księstwa Wielkomorawskiego byli to Słowianie, których dziś nazywamy Słowakami.

V tejto súvislosti sa pýtame, či existujú slovakizmy v staroslovienskej, resp. staroslovanskej literatúre. Dotkneme sa daktorých javov.

Tak napr. Konštantín Filozof doniesol zo svojej domoviny formu slov *rozga* a *roždie* (*roždveje*), obvyklú u južných a ostatných Slovanov okrem časti Slovákov. Na časti Slovenska je forma *rázga*, *ráždie*, *rážd'a*. Táto forma je najmä v stredoslovenských nárečiach. Prenikla aj na Moravu: *ráždě* (Fr. Bartoš, Dialektologie moravská I, 40), a to v hrozenkovskom nárečí, v ktorom je viac črt strednej slovenčiny. V strednej slovenčine býva miestami aj forma *ruozga* zo staršej formy *rózga*; tak je aj *ruožd'e* za staršie *róžd'e*.

Uvedené formy sa vykladajú bez metatézy. To značí, že forma *rozga* je praslovanská a forma *rázga* novšia, preformovaná podľ'a mien s predponou *ráz-* (porov. sloven. *rázvora*, *rážtoka*, *razdiel*, *rážsvit*, *rážcestie* a iné). Podobné preformovanie je v strednej slovenčine v mene *Prekop* za pôvodnejšiu formu *Prokop*. V slovenčine strednej neexistuje predpona *pro-*, preto sa sem dosadila predpona *pre-* i do cudzieho slova. Forma *Prekop* je zapísaná už roku 1593 v mestskej knihe z liptovskej L'upče. V tejto knihe sa v latinskom texte píše *Procopius*. Forma mena *Prekop* — i *Prokop* na západnom Slovensku — známa i dnes.

Doteraz sa v slavistike viac ráz písalo o dvojakých formách spomenutého slova *rozga* — *razga*, *roždie* — *raždie*.¹ Nik doteraz nepoznal formu *razga*, *raždie* zo slovenčiny a nespojil jej vznik s územím, na ktorom skrsla a žije aj dnes. Na juhu nie je.

Forma *rozga*, *roždie* je očividne primárna v staroslovienských textoch. Charakteristický je stav v Jánovom evanjeliu XV, 1—6. V Mar. a Zogr. je *razgø* XV, 2, *raždie* XV, 5, ale dva razy *rozga* XV, 4, 6. Naproti tomu *rozga*, *roždie* na týchto miestach majú Ass. Sav. V Nikol'. je *rozøgu* XV, 2, *rozga* XV, 4, 6, *roždye* XV, 5. V Ostrom. *rozgø* XV, 2 (str. 48 b i 168), *rozga* XV, 4, 6 (na oboch miestach), *roždije* XV, 5 (na str. 49), ale *raždije* (na str. 168 b). To značí, že forma *raždije* prešla sem z tradície kultúrneho jazyka Veľkej Moravy a Panónie (severnej). Inak v iných staroruských textoch sú formy *rozga*, *roždije* (Sreznevskij, Materialy III, 143, 150—151). V Ps. Sin. je *rozgy* 108, 7.

Interesantné je, že len v Zogr. je popri sebe forma *rabъ* a *robъ* a to tiež v Jánovi XV, 15: *ne g(lago)ljø vamъ robъ . rabъ bo n(e) vøstъ čto tvoritъ*. V ostatných textoch je všade *rabъ* Mar. Ass. Sav. Nikol'. Ostr.

Tu možno uviesť, že v spisovnej slovenčine je *rab*, ale v nárečiach *rob*. Ich rozšírenie treba ešte len preskúmať.

V Zogr. majú obe formy jednaky sémantický obsah. Forma *robъ* popri *rabъ* je aj v Supr. Obidve formy žili na Veľkej Morave. Svedčí o tom stav v slovenčine. Možno vysloviť pracovnú hypotézu, že sa obe formy vol'akde, na daktorej geografickej oblasti stýkali. Odtiaľ mohla prejsť forma *robъ* i do tetra. Znenie v Zogr. môže siahať do čias Veľkej Moravy. Pisár mohol byť z hraničnej čiary medzi oboma formami.

Jasné bude to, že Konštantín Filozof uviedol do svojho prekladu evanjeliára formy *rozga*, *roždie* a napokon aj *rabъ*, a to v

¹ Porov. A Meillet, Etudes sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave, Paris 1902—1905, II, 257. — P. Diels, Altkirchenslavische Grammatik I, Heidelberg 1932, 61. — Karel Horálek, Význam Savviny knihy pro rekonstrukci stsl. překladu evangelia, Praha 1948, 29 (tu aj odkazy na literatúru). — Karel Horálek, Evangeliáře a čtveroevangelia, Praha 1954, 121. — Max Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch (ruský preklad v Moskve 1971, III, 495; tu je aj literatúra predmetu). — V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Praha 1957, 423. — A. Vaillant (Manuel I, 49) myslel, že forma *razga* skrsla korekciou pri všeobecnom zavádzaní stsl. *raz-* za moravské *roz-*. Podľa neho aj *robъ* je moravská forma. Je popri *rabъ*.

zhode s jazykom, ktorým sám hovoril. Obmeny doniesli pisári Vel'kej Moravy v zhode s domácou rečou, resp. nárečím.

Možno, že načrtanie geografického rozšírenia foriem *rázga*, *ráždie*, dial. *rážd'a* oproti *ruozga* a pod. i geografia foriem *rab* a *rob* na slovenskom etnickom a jazykovom území by pomohla doniesť ďalšie osvetlenia.

Môžeme sa pozrieť do morfológie. Uvedieme si, že v staroslovienskom jazyku je zámeno *ni-čb-to*. Existuje i dnes nielen u južných Slovanov (srbch. *ništa*), lež aj na území starej Vel'kej Moravy. Na Slovensku má dosť veľké rozšírenie toto zámeno v dnešnej forme *ništ*. Uvedená forma *ni-čb-to* bola očividne v norme kultúrneho jazyka Vel'kej Moravy. V norme tohto jazyka bola ešte aj druhá forma, a to *ni-čb*. Toto zámeno dodnes žije len v slovinčine a slovenčine. Na juhozápadnom Slovensku je forma *nic* ako v českom a poľskom jazyku.

V staroslovienskych textoch sa k *ni-čb-to* pojí ešte častica *že* a je *ničbtože*. Tento stav je aj pri zámene *ničb*, t.j. je forma *ničbže*. Túto formu nateraz poznáme len z dvoch pamiatok, a to z Ps. Sin. a Glag. Cloz.

V Ps. Sin. 38,6 čítame: *I ypostasъ moě ěko ničbže přědъ tobojо* — I vek môj ako nič pred tebou.

V Glag. Cloz. I, 122 je text: *i o svoei ženě dovblěti sę, ničbže ino dalъnee sъmyslěti* — a so svojou ženou sa uspokojí, nič iné ďalšie nezmyslí'af.

Z Ps. Sin. 78,1 (105b 14) možno uviesť formu *cirъkovъ*. Forma *cirъky* so začiatočnou slabikou *cir-* je aj vo Friz. II, 35—36 a v Kyjev. listoch (modl. č. 21 a 29). Forma *cirkev* existuje i dnes v slovenčine (s krátkym *cir-* oproti čes. *církev* zo stč. *ciérkev*) a je aj vo východnej slovinčine a západnej chorvátčine.²

Uvedený text z Glag. Cloz. je v tzv. Anonymnej homílii, o ktorej sa myslí, že ju zostavil Metod. V tejto homílii je aj iné miesto, ktoré sa zhoduje so stavom v slovenčine. Uvedieme širší kontext: *i s(y)nomъ světu krъstběnomъ i poganomъ . s(vę)toe k r b s t e n b e v b čbъstъ velъjо iměti* 2a 17—19 (1,97—99).

Tu je interesantný tvar *krъstենbe* „krst, krstenie“. O vol'ačo nižšie je však forma s -št-: *otъ s(vę)tago krъštēnъbě* 2a21 (I, 101).

² Ján Stanislav, Dejiny slovenského jazyka I, 3. vydanie, Bratislava 1967, 250—251. — Ján Stanislav, Aus dem slowakischen Material zum Studium der Kiever Blätter, Die Welt der Slaven XI, Heft 3, Wiesbaden 1966, 224—226.

A. Vaillant vo svojej edícii *Une homélie de Méthode* (RdEtSl 23, 1947, 34—47) prepisuje *kr̥stēn̥e* na *kr̥šten̥e*. Český editor Glag. Cloz. A. Dostál (Praha 1959, 132) poznačuje k čítaniu A. Vaillanta, že by sme tak správne pri tomto slovese očakávali. Forma s -št-, ako sme uviedli, v kódexe existuje, a to dva razy (I, 101, 109) práve v Anonymnej homílii. Uvedený doklad s -st- si povšimol A. S. L'vov (Slovo 21, Zagreb 1971, str. 50). Uvažuje, že -st- môže byť vplyvom predchádzajúceho slova *kr̥stv̥ēnom̥*, ale podľa neho takýto zápis mohol byť od samého začiatku. Myslí, že tento predpoklad nie je tým skôr vylúčený, že citát je z tzv. Anonymnej homílie, ktorej autorom mnohí vidia samého Metoda. Možno sa právom nazdávať, že tento predpoklad je správny. Viac razy sa poukazovalo na to, že v tejto homílii sú moravizmy (porov. v českej edícii na str. 131).

Tu treba uviesť, že v slovenčine existuje slovo *krstenie* „obrad krstu“ a iné *krštenie* „hostina po krste“. Je, pravda, *krstený*, verbum *krstit'* i subst. *krst* „krstenie“. Uvedieme české formy: *křtiti*, *křtění*, *býti křtěn* „obrad krstu, krstenie, byť krstený“ a potom *křtiny* „krštenie“.

A tak v slovenčine sa sémanticky odlišili dve formy *krstenie* a *krštenie*. Obidve sú substantíva verbálne ku *krstiti*. Sémantické odlišenie oboch foriem môže byť veľmi starobylé. Nič nie je proti tomu, že by nemohlo byť v čase napísania a prepísania Metodovej homílie už v IX. stor. V nej existujú obe formy, t.j. forma staršia s -št- a forma novšia s -st-. Prvá je staroslovienska a druhá očividne veľkomoravská, resp. slovenská. Je úloha etnografa, aby povedal, prečo forma *krštenie* ostáva na označenie „hostiny po krste“ a novšia forma *krstenie* sa uzákonila v slovenčine v uvedenom zmysle. Forma *krštenie* predpokladá starší tvar *krščenje*. Forma s -st- sa zapisuje r. 1625 v *Rituale Strigoniense*: *Krstene/li gest dyte?* Pamiatka je podľa grafiky staršia o sto rokov. Text, pravda, existoval i prv.

V Glag. Cloz je forma s -st- očividne z kultúrneho jazyka Veľkej Moravy. Forma zámena *ničvže* v tejto homílii je tiež z toho zriedla. Sem iste patrí aj *bratvě* I, 108 „bratia“, o ktorom editor A. Dostál poznačil (str. 131), že to je juhoslovanský tvar. Slovo *m̥dlostv̥* I, 150 i dnes existuje v slovenčine vo forme *mdlost'* alebo *mlost'*. D'alej sa týmito otázkami tu nejdeme zaoberať. Pozrieme si iný jav.

Známe je, že genitív vo funkcii akuzatívu sing. býva v najstarších staroslovienskych textoch pri menách označujúcich osoby, resp.

pri životných mužského rodu. V tomto odbore pracoval A. Meillet, *Recherches sur l'emploi du génitif-accusatif en vieux slave* (Paris 1897). Najnovšie sa problematikou zaoberá Jacques Lépissier, *Du génitif-accusatif en vieux slave* (RdEtSl 40, Paris 1964, 126—137).

Genitív vo funkcii akuzatívu býva však aj pri neživotných. Uvádza sa doklad zo Zogr.: *встанеть бо языкъ на языка* Luk. 21,10 — povstane národ proti národu. V Mar. je pôvodný tvar akuzatívu: *встанеть . . . јез(у)къ на јез(у)къ*. Tento text nie je v Ass. a Sav., ani Ostr. V Nikol'. je . . . *езыкъ на езыкъ*.

V Dialógoch Gregora Vel'kého je takéto čítanie: *встанеть јазыкъ на јазыка и с(ѣса)р(ѣ)ство на с(ѣса)р(ѣ)ствија* (F. V. Mareš, *Slavia* 28,136).

Tu je teda čítanie ako v Zogr. pri akuz. sing. mask. Inak Mar. a Zogr. majú v druhej časti vety: . . . *и сѣсарѣство на сѣсарѣство*. V Nikol'. je: *и царѣство на царѣство*.

F. V. Mareš dobre postihol, že spojenie *na јазыка* je v kompletnej časti evanjelia a že je to asi veľ'komoravské čítanie. To značí, že verš upravili morfológicky pri preklade celého štvorevanjelia, ako o tom píše Život Metodov 15, t.j. asi r. 882—883. V Zogr. a Mar. nie je ďalšia veľ'komoravská obmena, ktorú uviedol Mareš, t.j. *сѣсарѣство на сѣсарѣствија*. Pisár Dialógov vniesol sem známu stredoslovenskú formu akuz. sing. neutr. na *-ija*, pôvodne *-i(j)ä*. O nej bude tu reč.

Tu treba uviesť, že genitív vo funkcii akuzatívu pri muž. neživotných sing. býva v skladbách Klimenta Slovienskeho. Tu býva akuz. sing. *јазыка, народа, рода, mira, мѣра, сѣна: мѣра грѣховѣна отгнавъша . . . научиша ученикы* (t.j. Cyril a Metod) v Pochvalnom slove Cyrilovi a Metodovi (Lavrov, *Materialy* 84); v inom rukopise je: *мѣра грѣховныи отгнавъша* (Lavrov 90). Iný príklad: *свѣтыиъ звукѣтъ духовѣныиъ брѣѣжа кѣрасно, сѣна отгнаеаше* v Službe Cyrilovi (Lavrov 109). Iné príklady budú v mojom Staroslovienskom jazyku I a II.

Jacques Lépissier (l.c.) uviedol viac dokladov z rozličných pamiatok, a to z tzv. kanonických, ale aj z iných, ktoré môžu byť prepisy z neskorších čias, lež originály mohli skrsnúť na Veľkej Morave alebo v Panónii. Doteraz sa daktoré príklady vysvetľovali personifikáciou. J. Lépissier správne o vol'aktorých hovorí, že personifikáciu v nich je ťažko vidieť. A. Vaillant (*Manuel du vieux slave* I, 170) uviedol z Mar. príklad: *донѣдеже свѣтъ имате, вѣруите въ свѣта* Ján 12,36. V Zogr. je: . . . *вѣруете въ свѣтъ*. V Ass.

Sav. Ostr. je ... *въ свѣтѣ*. Čítanie teda nie je v evanjeliároch a nová forma akuz. sing. mask. neživ. sa dostala až do tetraevanjelia. Neexistencia tejto formy v evanjeliároch ukazuje, že genitív-akuzatív pri neživotných sotva patrila do normy pôvodnej staroslovienciny. Mohol do textov prísť z reči Veľkej Moravy. Jav treba istotne ďalej študovať. Hlavne treba doniesť doklady z iných slovanských jazykov. Ukrajinské a bieloruské (dial. ruské) i poľské sú známe, ale tieto majú malý sémantický okruh. V slovenčine je to produktívny jav: *skry sa za stroma; zot'al buka; mám griba* (Liptov); *t'ahal zvona; teraz máme vlaka*. Jav je známy aj z chorvátskych kajkavských nárečí: *je videl jednoga potoka; dal je venca; pisal je ... lista ženi* (Lukianenko, Kajkavskoje narečije 160).

Skupina slov, v ktorých je genitív-akuzatív pri neživotných, sa istotne mení aj v slovenčine. V Bojniciach sa r. 1762 píše: *že mu ukradli aj kepeň a* (kepeň „plášť“) *aj dva kantary* (moje Dejiny III, 2. vyd., str. 311). V dejinnom vývine sa očividne menili skupiny slov, v ktorých bol genitív-akuzatív pri neživotných. Zuzovali sa alebo rozširovali. Ostáva fakt, že na centrálnej oblasti Veľkej Moravy — očividne aj v Panónii — jav bol a je známy. Najpravdepodobnejšie je, že sa do staroslovienskych textov dostal na Veľkej Morave, event. v Panónii (severnej). Panóniu nemožno vylúčiť, lebo sa v nej slovenské obyvateľstvo udržalo aj v stredoveku dosť dlho a čiastočne je aj v novom veku. Charakteristické je, že uvedená črta je známa v kajkavských nárečiach, ktoré mávajú spoločné znaky s južnými slovenskými nárečiami. Treba ešte preštudovať stav aj v starších slovenských textoch.

Z Dialógov Gregora Veľkého sme už uviedli doklad na akuzatív sing. neutr. -ijo-kmeňov: *na cēsarstvija*. Táto forma nie je v norme pôvodnej staroslovienciny. Forma na -ija v tejto pamiatke môže byť aj v nom. sing. a to dakedy aj pri forme na -ije: *ni veličanije* (!), *da ne nadъmetъ, ni lakomъstvija* (!), *ni skupostъ po zemъnomu chotěnijiu da ne rastrěžetъ*. Tu je teda popri sebe nom. *veličanije* a zaraz aj *lakomъstvija*. Prvý prípad by nebudil pozornosť lebo takto je všeobecne v staroslovienskom jazyku. Lež druhý prípad nie je podľa systému jazyka Konštantína Filozofa.

Genitív sing. môže v tejto pamiatke byť na -ija alebo na -ije: *egda slovesa s(ve)tago skazanije* (!) *izgla(gole)tvъ*. Na inom mieste je: *razumъ kazanija* — umenie kázania, lež aj: *razuměnije ka zanije*. Tu teda sú tvary gen. sing. jednak na -ija a jednak na -ije. Príklady uvádzame podľa štúdie F. V. Mareša (Slavia 28, 1959 a 32, 1963).

Miešanie foriem na *-ie* s formami na *-ia* v nom. sing. *-ijo-kmeňov* je aj v skladbách Klimenta Slovienskeho (Ochridského). Najviac nás tu interesuje existencia formy na *-ia* ako charakteristickej črty. Príklady možno uviesť podľa zobrazených spisov Klimenta Slovienskeho: *Kliment Ochridski — Sŕbrani sŕčinenija, tom prvvi* (Sofia 1970). V skladbe Poučenie na pamäť apoštola alebo učeníka je jedenásť príkladov na *-ia* v nom. sing. Pritom sa píše aj formy na *-ie*. Tak je tam napr.: *bratonenavidenija . . . , gněvodŕžanija, zavistŕ, jarostŕ, tatŕby, razboi, pŕjanŕstvo, obŕjadanie (!), plŕti ugoženije, obiděnija . . . , pŕesanija, chulenija, sramoslovŕja* (Sŕbrani sŕčinenija I, 99). Toto Poučenie je prepis z 12. storočia. Uvedené formy sú v Klimentových skladbách, keď sa uvádzajú *děla sotonina* „diela diablove“. Sú v piatich skladbách. Počet foriem na *-ija* v nom. sing. sa zmenšuje v neskorých prepisoch. To značí, že ich pisári nahrádzali formami svojho jazyka na *-ie, -ije*, lebo tvary na *-ia, -ija* pisári nemali v singulári, lež v nom. a akuz. plur. V skladbe prepísanej v 15. storočí v Rusku sa pôvodné Klimentove formy na *-ia, -ija* už úplne nahradili formami na *-ei, -ije*, ktoré sú aj v jazyku Konštantína Filozofa i v ruskom jazyku.

Vážny problém predstavoval doklad v Pražských hlaholských zlomkoch I B 23: *eza dara čelenie tę (tję) liši* — či ŕa pozbavil daru uzdravenia (celenia, porov. sloven. celieť, zacelieť o rane). Tu *čelenie* je genitív sing. Inak v texte je nom. a akuz. sing. *na vŕznošenie* I A 27, *miru utvŕženie* I B 22, *na pŕstavenie* I B 25. To značí, že v texte je rovnosť koncoviek v nom., gen. a akuz. sing. Dakedy sa myslelo, že to je staročeská prehláska, ale dnes sa tomu neverí. Nový výklad sa pokúsil podať F. V. Mareš (Slavia 28, 135). Poukázal na podobné kontexty. Uvedieme jeho doklad: *jeda darovanija icelenija liši tę* StichChil. (Sticherarium Chiliandaricum, Copenhagen 1957. K tomu Mareš, Slavia 27, 463—466). Doklad je z rusko-cirkevnoslovanskej pamiatky XII. storočia.

K tomu treba uviesť, že aj Kliment má gen. sing. na *-ije*, ale aj na *-ija* v tom istom spojení, resp. kontexte. V Poučení na pamäť evanjelistu Marka je gen. sing. na *-ije: sijanije slnčŕnago*. (Sŕbrani sŕčinenija I, 138). Ale v Pochvale sv. Nikolajovi je genitív *sijanija slŕnčŕnago*. Druhý príklad uvádzame podľa citátu V. Vondráka, Studie z oboru cirkevněslovanského písemnictví (Praha 1903, 166). Edíciu textu nemáme poruke.

F. V. Mareš pri svojom výklade tvaru Praž. hlah. zlomkov ešte nemohol poznať znenie v Poučení na pamäť evanjelistu Marka podľa najnovšej edície.

F. V. Mareš (Slavia 28, 139) vychádzal zo starej češtiny a myslel na nenáležitú reštitúciu rôznych tvarov, a to fonetickým procesom, ktorý inak dokladmi z vol'ajakých staročeských pamiatok nepotvrdil. Predpokladal takýto vývin: *-be* i *-bě* } *-iä*, neskoršie staročes. *-ie*.

V miešaní foriém nom. a akuz. na *-ie* s formou gen. na *-ia* možno skôr vidieť náležitú, povedzme, systémovú procesy, a to morfológické. Obe morfémy začali mať jednakú funkciu, t. j. stoja v nom., akuz. (vok.) a gen. V počiatočnom štádiu miešania mohla vo funkcii genitívu stáť stará morféma nominatívu a akuzatívu a, naopak, morféma genitívu mohla prejsť do funkcie nominatívu a akuzatívu (vokatívu). Napokon sa vývoj zastavil na generalizovaní jednej alebo druhej morfémy vo všetkých uvedených pádoch. Pravdaže, inde sa mohli zachovať staré rozdiely medzi nom. — akuz. a genitívom.

Proces tento je známy zo stredoslovenských nárečí. V nich sa môžu držať staré rozdiely *-ie* a *-ia* v starých funkciách. Inokedy sa generalizuje morféma *-ia* a táto stojí vo funkcii nom.-akuz. (vok.) a genitívu. Povie sa: (*dobruo*) *zdravia*, *na zdravia* za spisovné i nárečové (*dobré*) *zdravie*, *na zdravie*. V južnej strednej slovenčiny pribúda k týmto dvom spôsobom ešte tretí, a to nom., akuz. (vok.) i gen. *znameňé*. Hovoríme tu, pravda, o synkretizme pádov, pri ktorom najprv nastáva miešanie a napokon uniformita jednej z dvoch morfémy. Miešanie je, ako vidíme, v Klimentových skladbách i v Dialógoch Gregora Vel'kého. Naproti tomu v Pražských hlah. zlomkoch je vo všetkých troch pádoch len morféma *-ie*. A toto štádium je práve známe na južnom strednom Slovensku (porov. Carpatica, Praha 1936, 205). Pozná sa doteraz skrátaná podoba morfémy *-é*, t. j. *-e*.

V starších slovenských textoch sa píše nom. a akuz. sing. na *-ie* i *-ia*, dakedy na *-ie* i *-é* (*-e*). Existuje zápis gen. sing. na *-ie*: *skrže pak toho obylie* (obilie) 1599 Žarnovica. Inde sa v gen. sing. píše na *-e* (*-é*): *bez wsseliakeho messkane* (meškaňé) 1567 Jelšava (moje Dejiny II, 2. vyd., str. 146—153). Nie je celkom jasné, či event. zápis *obyliie* nereprezentuje vyslovované *obiliä*, alebo či *meškané* neznelo *meškaňä*. Treba ešte skúmať ďalšie nepochybné staré slovenské texty.

Inak gen. sing. *obilie*, *meškaňé* by len ilustroval morfológický proces, známy pri gen. sing. *čelenie* v Praž. hlah. zlomkoch a rovnako v Dialógoch Gregora Vel'kého i skladbách Klimenta Slovianskeho.

Celkove pri týchto javoch je vývoj zhodný s tým, ktorý žije i dnes v stredoslovenských nárečiach.

Akad. Štefan Kniezsa myslel, že odpis Pražských hlah. zlomkov vznikol na Vyšehrade pri Dunaji. Vatroslav Oblak (AfsI Ph XVIII, 106) nevyučoval, že pamiatka vznikla na Slovensku. O tom v mojich Dejinách III, 2. vyd., str. 466—467.

Pozrieme teraz málo do syntaxe. Pozornosť slavistov budil text: *Mol'q te, gospodi bože moi, da ty mi račil' život' i milost' podati* Euch. Sin. 71 a 20—22. Je to veta zo Sväto-Emmerámskeho textu, preloženého na Veľkej Morave alebo prípadne v severnej Panónii zo starohornonemeckého originálu. Preklad textu skrsol ešte pred príchodom byzantskej misie, t. j. dakedy okolo roku 800.

Tu je závislá želacia veta s *da* + *indikatív*.

Vo Frizinskom texte III, 20 ten istý jav: *To že isko jega milosti . . . , da mi račite na pomoči biti (byti)* — Tose isko iega milozti . . . Da mirasite napomoki biti. Tu je teda želacia veta: *da mi račite* »aby ste mi ráčili«. Spojenie je jednaké ako v Euch. Sin. Vo Friz. III, 50—56 je už aj väzba s *da* + *kondicionál bim*: *Daj mi, bože gospodi, tvoju milost, da bim nesramen i nestyden na sud'nem d'ne pred tvyma očima stojal* — Daimi bose gozpodi tuouiu milozt. dabim nez/ramen ineztiden nazudinem dine preduima osima ztoial. Tu si možno uviesť ako poznámku, že dva razy je neslovinské *u* za *q*: *tvoju, sud'nem*.

Rajko Nahtigal (Euchologium Sinaiticum II, 212) pripomína známy fakt že v texte *da ty mi račil'* azda chýba *by (bi)*. V. Vondrák (Listy filol. XI, 393) väzbu bez *by (bi)* nazýva zaujímavou. P. Diels (Texte 1934, 35) myslí, že azda bolo *da bi ty* čítať. Nahtigal pripomína, že Grafenauer (Slovenski jezik I 10—11) pridáva »bi« v zmysle starohornonemeckého textu.

Uvidíme, že tu nič netreba pridávať a že sa väzba *da* + *indikatív* zachovala v slovenčine do 19. storočia. Uvedené doklady možno ešte doplniť.

Väzba *da* + *indikatív* je aj v želacej vete v preklade buly Hadriána II. z r. 869: *sv že jedin' chranite obyčai, da na m'ši prv'ee čt'ot' apostol' i evangel'ie rim'sky, tače slov'ěnsky* — Hunc unum servate morem, ut in missa primo legant apostolum et evangelium Romane, dein Slovenice (podľa prekladu Fr. Miklosicha), t. j. väzba je v preklade: *ut . . . legant* — *ut* + *konjunktív*.

V preklade tej istej buly je aj väzba s *da by*: *Pos'lav' že Koc'el' k' Apostoliku prosi Methodia blaženaego učitel'a našego,*

da by i emu otpustilъ; v Miklosichovom preklade: ... ut eum sibi cederet. Ak túto vetu pokladáme za finálnu, známe je, že finálna a dezideratívna veta sú geneticky pokrvné.

V Kyjevských listoch sa latinská väzba *ut + konjunktív* prekladá väzbou *da + indikatív* (bez kondicionálu!), ba aj s *da + imperatív*. L. Matějka napísal o tom väčšiu štúdiu K syntaxi cirkveň-slovanských prekladů z latiny (Studia Paleoslovenica, Praha 1971, 227—236). Uvedieme aspoň príklad z 10. modlitby:

Maiestatem tuam suppliciter deprecantes, ut... <i>impedas et</i> <i>tribuas.</i>	Nebesъskyję tvoę sily prosimъ i molimъ, <i>da... sъtvoriši i</i> <i>podasъ.</i>
--	---

V Kyjevských listoch sa latinská želacia veta prekladá aj väzbou *da + imperatív*:

Praesta quaesumus omnipotens Deus, <i>ut... tuae pietatis in om-</i> <i>nibus protectione consolemur.</i>	Prosimъ tę vъsemogy b(o)že, <i>da... milostъjо отъ vъсѣсhъ</i> <i>zъlii našichъ očisti ny.</i>
---	--

Tento text je v 16. modlitbe a spomenutý L. Matějka uvádza podobný doklad z 35. modlitby.

Doposiaľ nemáme zo slovenčiny poruke doklad na *da + imperatív*, lež existuje doklad na väzbu *že + imperatív*: *Keď ja puojdem bojovati na vranom koničku... || Jedna rúčka bude nazbroj a druhá napaloš, || modliže sa, milá, za mňa, že mi Pán Boh pomôže!* (Národné spievanky I, 683). Veta je finálna. Dnes by sa povedalo: ... *aby mi... pomohol; žeby mi... pomohol.*

V slovenčine však môže byť želacia veta s *da + indikatív* (bez kondicionálu). Je známa zo slovenskej ľudovej i umelej poézie.

Tak je v ľudovej poézii: *Dunaju, Dunaju, za Dunajom hrajú || žiaľ mi je na veky za tebou, šuhaju. || Da že teba, šuhaj, da že Perun tresta u, || tri roky si chodiu a teraz si presta u* (J. Kollár, Národné spievanky I, 2. vyd., str. 41). Tu je želacia nezávislá veta.

Samo Chalupka v skladbe Starý väzeň (Spevy 1868, 37) tiež má ešte väzbu *da + indikatív* v želacej vete: *A mnä do tej väže || Múrom zamúrali, || Na môj' biednu hlavu || Kliatbu mi nakliali: || Da tä tu, zrádniče, || Hrich tvoj večne moril: || Da tä Boh z milosti || Na veky vytvoril! || Keď naň volat' budeš. || Aby sä nepohol: || Žeby si tu hynul. || A zhynút' nemohol!*

V tomto texte spojka *da* má jednakú funkciu ako *aby* a *žeby*.

Doteraz sme nenašli v iných slovanských jazykoch typ želacej vety s *da* + *indikatív*. Možno sa nazdávať, že patrí kultúrnemu jazyku Veľkej Moravy a severnej Panónie. Spomedzi západoslovanských jazykov okrem toho spojka *da* existuje len v slovenčine, a to v južných stredoslovenských nárečiach. V nich bývajú aj iné črty, o ktorých tu bola reč vyššie.

Z južnej strednej slovenčiny máme aj doklad na slovo *nepriaznik* »diabolus« z roku 1675 (moje Dejiny III, 2. vyd., 294—295). Existuje aj v 20. storočí (S. Czambel, Rukoväť spisovnej reči slovenskej, 3. vyd. 1919, 288). Ba práve slovo *nepriaznik* v tejto forme je aj v strus. pamiatke Istoričeskaja Palea, ktorej odpis je známy z r. 1406, ale inak pamiatka táto a iné staroruské pamiatky siahajú až do 11., no nie neskoršie ako do začiatku 12. storočia. Poukázal na to A. S. L'vov v štúdii Češko-moravskaja leksika v pamiatnikach drevnerusskoj pis'mennosti (Slavianskoje jazykoznanije, Moskva 1968, 318, 330—331). Pravda, texty bude treba ešte preštudovať. Tvar *nepriaznik* je sekundárna obmena slova *nepri(j)äznъ* a toto je preklad zo sthnem. *unholda*.³ Preklad skrsol ešte pred príchodom byzantskej misie. Slovo je v tetraevanjeliu Zogr. Mar. v Otčenáši v značení »zlé, zlý duch«: *izbavi ny otъ nepriězni*, ale v evanjelistári Ass. *ot lqkavaago*, lež v Sav. *izbavi nasъ otъ neprijazni*. (Mat. 6, 13). V značení »diabolus« je v Ass. *otъ diěvola*, ale v Zogr. *otъ nepriězni* (Mat. 4, 1); v Mar. toto miesto nie je. V tomto texte Sav. má ako Ass. *otъ dijavola*. Inak v Sav. je aj slovo *neprijaznъ* »diabolus« (Luk. 13, 16).

R. Nahtigal (Starocerkvenoslovanske študije, Ljubljana 1936, 16) hovorí, že je fažko myslieť, že by Slovania boli včas podl'a vzoru Gótov utvorili takýto preložený výraz a myslí, že je pravdepodobnejšie, že pripadá prvotne len moravsko-panónskej terminológii cirkevnej, ktorá skrsla pod vplyvom starohornonemeckým. To by značilo toľko, že v texte tetraevanjelia i evanjeliára Sav. slovo prichádza až po príchode byzantskej misie ako zaužívaný domáci termín na oblasti Veľkej Moravy a Panónie. Termín Ass. by bol primárny, resp. vniesol ho Konštantín Filozof pri prekladaní evanjeliára ešte na juhu. Zaužívanosť domáceho termínu potvrdzuje jeho použitie vo Friz. II, 8, 33 (ako adjektívum) i v Kyjevských listoch

³ Rajko Nahtigal, Starocerkvenoslovanske študije, Ljubljana 1936, 16.

(modl. č. 22 tiež ako adj.). Slovo je aj v Euch. Sin. a tu aj v Sväto-Emmerámskem texte 80a 12—13. Rajko Nahtigal (II, 243) poukazuje na to, že v inom podobnom kontexte staroruskej pamiatky je iné slovo: *prilogy lukavago*; v Euch.: gen. pl. *prilogъ nepriězninъ*. Jazyk týchto pamiatok siaha do domácich tradícií spred príchodu Konštantína Filozofa.

Istotne je charakteristické, že sa uvedený termín v obmenenej forme zapisuje na južnom strednom Slovensku a že je aj v slovníčku spomenutej Rukováti S. Czambela ako ešte vždy živé slovo. Podoba *nepriaznik* existuje nielen v slovenčine, lež aj v staroruských pamiatkach, ako na to poukázal A. S. L'vov (1. c. 330—331). Podľa A. S. L'vova toto slovo nenadobudlo v Rusku veľké rozšírenie, i keď ho daktorí autori upotrebili. Možno sa tu pýtať, či forma *nepriaznik* prišla zo slovenského etnického a jazykového územia na starú Rus a či zo starej Rusi na Slovensko. Fakt je, že obidve jazykové a etnické oblasti boli v kontakte v kultúrnej sfére i trebárs v 11. storočí. Známe je, že stará Veľká Morava na východe susedila s Kyjevskou Rusou. I v najstaršej fáze Uhorska styky s Kyjevom existovali. Tak napr. Ondrej I. (umrel 1060) bol pokrstený na dvore kyjevského veľkokniežata a jeho žena Anastázia (—1074) bola dcérou veľkokniežata Vladimíra. Do Ostrihomu, býv. hlavného mesta Uhorska, s Anastáziou očividne prišiel aj ruský sprievod, takže sa na uhorskom kráľovskom dvore hovorilo i po rusky (starorusky). Ostrihom ležal na slovenskom jazykovom území a Slováci tu žijú i v novej dobe. Ondrej I. vraj založil na neďalekom Vyšehrade kláštor, v ktorom bola východná liturgia: »Abbatia de Wissagrade... grecos habet monachos et habuit ab antiquo« (podľa listu Honoria z r. 1221). Akad. Kniezsa myslel, že kláštor založil Ondrej I. pre svoju ruskú ženu a že v ňom najpravdepodobnejšie žili ruskí mnísi gréckeho rítu. O tom viac píšem v Jazykovedných štúdiách IX, 24 a nasl.

Slovenská forma *raždiže* v Ostrom., *neprijaznik* a iné javy mohli prejsť na Kyjevskú Rus zo slovenského jazykového územia, t.j. od Dunaja cestou na Tisu. Problematiku treba ešte ďalej študovať.

Inak tu je ešte viac javov na štúdium. Tak A. S. L'vov (Slovo 21, 58) myslí, že v Kyj. listoch je od samého začiatku forma *nebesъscěi* (modl. č. 15) so *sc* pred *ě* (inde pred *ě*, *i* z diftongu). V Ass. v týchto polohách býva *st*: *pastě* Ján 19, 14 a nie *pascě*. Dnes sa zdá, že *st* nie je sekundárne macedónskobulharské (V. Jagić, Mar. 436). K javu sa treba vrátiť.

Isté je, že skupiny *zg, sk* sa pred *ě, i* diftongického pôvodu menili v starej češtine a starej polštině inakšie, ako je to v staroslovienských textoch. Staročesky je lok. sg. *dščě, mieždžě, stpol'*. *Polszcze*, stč. lok. *vojščě* (stsrbch. *u vojsci*). Forma *nebesъscěi* nie je česká a ani moravská podl'a dnešného ponímania Moravy. V slovenčine sú zmeny pri *zd, sk* pred *ě, i* zastreté zrušením konsonantických alternácií pred *ě, i* diftongického pôvodu. Doktoré staršie zápisy by mohli svedčiť o zmene *sk* v *sc* v týchto polohách, ale nateraz nemožno o tom s určitostou hovoriť.

O tzv. moravizmoch sa píše znova. Olga Nedeljković v štúdií Neke inovacije u fonološkom sistemu prvobitne glagoljice (Slovo 21, Zagreb 1971, 79—93) donáša interesantné pozorovania. G. J. Shevelov poukázal na slabičné *r, l*.⁴ Vyvíjali sa tak ako predovšetkým v stredoslovenských nárečiach, t. j. stav v slovenčine prenikol do stsl. systému. Pravdu má uvedená autorka, že hypotéza Shevelova nateraz ostáva najpravdepodobnejšia. R. Večerka (Magna Moravia 502) hypotézu prijíma ako pracovnú.

Ešte aj dnešný stav v slovenčine najmä nárečovej pri daktorých javoch donáša svetlo. Olga Nedeljković píše o jotácii. Tu možno uviesť pozorovanie Romana Jakobson v štúdií Z fonologie spisovné slovenštiny (Slovenská miscellanea, zborník venovaný prof. A. Pražákovi, Bratislava 1931, 155—163). Napísal po rozборе faktov spisovnej slovenčiny: »*i* a *j* spisovné slovenštiny jsou na samém prahu fonematického rozlišování« (162). V nárečiach je stav ešte jednoduchší ako v spisovnej reči. Hovorí sa *moich, moe deti, moim chlapcom, priat'* (spisovne *prijat'*), *kraina*. Vo Friz. III, 24 je (*otboga*) *priel*. V liste z Příbovic (stredné Slovensko) sa r. 1566 píše (*penize k sobe*) *priel* (= *prijäl*). Alebo je zápis r. 1546: *na banach moich* (dnes spisovne *na baniach mojich*). Jesú aj iné príklady (moje Dejiny I, 3. vyd., 675). Tieto javy sú vážne pri posudzovaní grafiky Kyjevských listov a aj iných pamiatok. V slovenčine je, pravda, *ich, im, idem, ihrat' sa*, v staršej slovenčine *imám, imáš, dnes imanie* (čes. *jmění*, stč. *jmám, jmáš*). Hovorí sa *prími, prímite* (inf. *prijat'*, dial. *priat', priät'*, resp. *pri:at', pri:ät'*). Povie sa *prímaňia* (spisovne *prijímanie*), i dial. *prímaňia*. Imperatív je *prími, prímite* (čes. *přijmi, přijměte*, pol'. *przyjmicie*); podl'a českého pravopisu sa píše: *prijmem, přijmi*.

⁴ G. J. Shevelov, „Грът“ — type groups and the problem of moravian components in Old Church Slavonic, The Slavonic and East European Review XXXV, 85, 1957, 379—398.

Prejotácia v slovenčine môže a nemusí byť v prípadoch ako: *on e* (on je), *edon* (jeden), *edna*, *edno*, *ednak*, *estrep*, *astrap* (jastrab), *ednat'* (jednať), *zednaní* (zjednaný), *abúško* (jablčko) a v iných prípadoch (moje Dejiny I, 3. vyd., 674).

Charakteristické zasa je, že väčšina týchto javov je v strednej slovenčine, najmä južnej.

V Kyjevských listoch sa píše *imper.* štyri razy *priimi* a dva razy *primi*. Prvý tvar je starší, druhý novší. V Pražských hlaholských zlomkoch čítame: *pride*, *prideši*, *priměmъ*, *priměša*, aj *obidu* (k inf. *obiti*). V slovenčine je *pride*, *prideš*, *primime*, *obidu* (v Praž. je to aorist, v sloven., pravda, 3. os. pl.). V českom jazyku je *jdu*, *jdeš* (psl. *ъдо* atď.), *prijmete*, 3. pl. prez. *obejdou*.

Pri týchto javoch je vývin v slovenčine taký, aký vidíme v Kyj. listoch, Pražských zlomkoch a iných stsl. pamiatkach. Olga Nedeljković vel'mi umne premýšľala a uvažuje o subtilných javoch hlaholskej grafiky najmä v Kyjevských listoch. Máme nádej, že slovenský stav pomôže vnieť viac svetla do tejto problematiky.

Známe je, že sa Kyjevské listy i Pražské zlomky lokalizovali predovšetkým podľa reflexu *z* za psl. *dj*. Nevedelo sa, že v časti slovenských nárečí tiež je *z* oproti spisovnému *dz*. Tak je aj nad Nitrou, pod Žilinou, okolo Trnavy, ale vážny je objav. dr. J. Orlovského, ktorý vo svojej teraz ešte rukopisnej monografii časti južných stredoslovenských nárečí v Gemeri uvádza reflex *z* za psl. *dj* ako ešte živý jav: *meza*, *saza* oproti viac rozšírenému a spisovnému *dz*: *medza*, *sadza* a pod. Videli sme, že pri viacerých javoch sa práve južná stredná slovenčina ukazuje ako oblasť, na ktorej sú jazykové črty, ktoré pomáhajú vysvetliť časť foriem doteraz dost' najasných.

O časti problémov som písal v štúdiu *Aus dem slowakischen Material zum Studium der Kiever Blätter* (Die Welt der Slaven XI, Wiesbaden 1966, 221—232). Tam je reč o *dz* — *z* i o forme *cirьky* v Kyj. 1, Ps. Sin. a Friz. II,⁵ ba i o modlitbe, ktorá sa začína slovami *Cěsarьstvě našemъ*. Text uvádzam do súvislosti s vpádom Maďarov roku 862, ako ho zaznačili *Annales Bertiniani*. Prekladateľ tu použil slovo *Cěsarьstvo* (naše), t.j. Kráľovstvo (naše). Obe tieto slová majú iste svoje značenie. Prekladateľ bol domáci človek z Veľkej Moravy, ktorú on nazýva kráľovstvom. *Rastislavъ* — *Rasticeъ* sa v nemecko-latinských prameňoch uvádza ako *Rasticus rex*

⁵ Porov. aj Ján Stanislav, *Dejiny slovenského jazyka I*, 3. vydanie 1967, 241—242.

(Annales Xantenses) a jeho oblasť ako *regnum Margorum* (ib.). Inokedy sa uvádza ako *Restitius Winidorum regulus* (Annales Bertiniani).⁶ Možno o tom premýšľať.

Meno *Rasticъ* je svojimi dvoma fonetickými črtami veľmi charakteristické. Prvá slabika *Ra-* je známy južnoslovanský a stredoslovanský jav (porov. sloven. *rásť*, *rastiem*). Pritom konsonant *-c-* je za psl. *tj*, t.j. je to západoslovanský reflex. Dovedna oba javy ukazujú na stredné Slovensko. Po česky a poľsky by bola forma *Rosticъ*, v srbch. *Rastićъ*. Zápisy *Restitius* reprezentujú veľkomoravský tvar *R'ästicъ*. Zmena *ra* v *r'ä* je známa v strednej slovenčine (moje Dejiny I, 3. vyd., str. 330). Forma mena *Rasticъ* očividne patrí ku kultúrnemu jazyku Veľkej Moravy.

Po Rastislavovi na Veľkej Morave nastupuje Svätopluk, zapísaný v Ev. Cividalskom na fóliu 4' ako *szuentiepulc*. Jeho žena sa tam zaznačuje ako *szuentezizna*, ale Liber confraternitatum vetustior (Monum. Germ. Hist., Necrologia II, Verolini 1904, str. 12) ako *uuengi^ezigna* (?). Malé *e* je nadpísané. Predpokladáme, že spojenie *tie* a *gi^e* reprezentuje skupinu *t'e*. Myslíme, že najmä zápis *gi^e* hovorí jasne o palatálnosti *t'e*. Mená mali formu *Svět'epľkъ*, *Svět'ežizna*. Spojovacia morféma bola *e*, inokedy *o*. V slovenčine — okrem nárečí — psl. skupiny *te*, *de*, *ne*, *le*, sa javia ako *t'e*, *d'e*, *ňe*, *l'e*. Spomedzi západoslovanských jazykov len český jazyk nemá túto črtu.

Za sídlo kráľa Svätopluka sa uvádza Nitra. Nad Nitrou je vrch Zobor, pôvodne Zubor, na ktorý kladú najmä české historické pramene smrť kráľa Svätopluka (Přibík Pulkava z Radenína, Dalimil, Kosmas). Na vrchu bol benediktínsky kláštor sv. Hypolita. Nechceme sa šíriť o týchto javoch.

Vznik písma a písomníctva, resp. textov úzko súvisí so životom spoločnosti. Rastislav prijal Konštantína a Metoda roku 863. Približne o dvadsať rokov pozdejšie na Svätoplukov dvor prišiel český pohanský knieža Borivoj s tridsiatimi svojimi mužmi. Metod ich vyučil vo viere a pokrstil. Pridelili Borivojovi kňaza Kajicha a

---

⁶ *Magnae Moraviae fontes historici* I, Brno 1966, str. 66 (na rok 871, 872), 78 (na r. 870). Aj v iných historických prameňoch sa *Rastic* označuje slovom *rex* a jeho dŕžava výrazom *regnum*, napr. *Annales Hildenheimenses* na r. 855, 864 (ib. 151), *Ann. Weissemburgenses* na r. 855, 864 (ib. 153), *Ann. Ottenburani* na r. 855, 864 (ib. 154). Inokedy sa označuje slovom *princeps* (ib. 136) i *dux* (ib. 142, 163).

ten začal svoju činnosť v (Levom) Hradci (nad Prahou). Keď ich český pohanský knieža Strojmir vyhnal, odišli nazad k Svätoplukovi. Napokon sa vrátili a v Prahe postavili kostol Panny Márie. Tak píše Kristián na konci X. storočia i Dalimil na začiatku XIV. stor. atď. Dátum pokrstenia sa udáva na rok 894, ale to nemohlo byť vtedy, lebo Metod už bol mŕtvy; skôr to bolo o 10 rokov prv. Podľa Dalimila Kajich „náprvní mši v Čechách pěl“. Základ mena *Kaj-ich* je v dvoch lokalitách v oblasti mesta Nitry: *Kaj-sa* a *Kaj-al*. Nedaleko osady Kajal sú dve lokality pomenované menom Gorazd. V tomto kraji je aj obec Mučeníky (*musenic* so zápisom r. 1113); v nej je kostol zasvätený Klimentovi. Tieto javy hovoria.

Ide o to, že misál podľa textu z Akvileje musel byť preložený u Rastislava a Svätopluka pred pokrstením kniežat'a Borivoja. Kyjevské listy sú očividne jeho zlomok. U Rastislava i Svätopluka mohol prekladateľ samostatne, bez latinskej predlohy použiť slová „kráľovstvo naše“: *Цесарѣствѣ нашѣмъ*. t.j. V kráľovstve našom. Niet iste pochybností o tom, že Kajich doniesol do Hradca a potom do Prahy sloviensky misál. Jeho sloviensky originál vznikol však tam, kde asi dvadsať rokov pred Borivojovým príchodom bez pochybností existoval sloviensky liturgický jazyk.

Celkove dnes poukazujeme na dakol'ko jazykových črt, ktoré zväčša slavistom boli známe, konštatovali ich existenciu, lež nemohli ich bližšie lokalizovať na Veľkej Morave alebo v Panónii, lebo nebol k dispozícii porovnávací materiál z bývalej centrálnej oblasti dŕžavy Rastislava-Rastica, Svätopluka atď. Pritom treba priznať, že geografické rozšírenie časti javov na slovenskom jazykovom a etnickom území ešte dobre osvetlený nie je. Tak napr. nevieme hranice medzi formami *rázga* — *ruozga*, *raždie* — *roždie*, *rab* — *rob*, existencie želačích viet so spojkou *da* + *indikatív*; nevieme s istotou, kde sú hranice foriem nom., akuz. *znamenie*, gen. *znamenja* oproti nom., akuz., gen. sg. *znamenja* a ani podrobnejšie obraz rozšírenia foriem nom., akuz., gen. sing. *znameňé* ešte nie je načrtaný. Vieme, že pronomínálna forma *nič* je skoro na celom slovenskom jazykovom území, t. j. i na východnom. Kde je hranica medzi *nič* a *ništ*, ešte nevieme. Na juhozápadnom Slovensku je *nic* ako v českom a poľskom jazyku. Rozdiel medzi formami a sémantickým obsahom *krstenie* (východsloven. *kersceňe*) a *krš'enie* (východosloven. *kerščeňe*) je na veľkom priestore stredného a východného Slovenska.

D'alšie štúdium sa ešte len bude robiť, t.j. materiál tejto štúdie nie je vyčerpaný.

Dáta historickej toponomastiky majú veľké značenie aj pri problematike Veľkej Moravy a Panónie i oblasti za Tisou. V tomto odbore existuje dost' prác.⁷

Harmónia medzi jazykovým materiálom a dátami kroník a iných historických žriedel sa dakedy narúša v tom zmysle, že se jazykové javy staroslovienskych (staroslovanských) textov neposudzujú v zhode s rečou prameňov o geografickom priestore jadra Veľkej Moravy a Panónie a s materiálom, ktorý donášajú archeológovia.

I dnešný stav v slovenských nárečiach objasňuje časť problémov stavu i zmien v norme pôvodnej staroslovienciny. Hranice produktov javov možno bližšie poukážu na geografický pôvod i javov i prípadne pisárov, napr. pri rozdieloch, ako *rab* — *rob*, *rázga* — *ruozga*, používanie spojky *da*, javy okolo substantív typu *znamenie* a iných. Pravda, nemožno predbiehať výsledky skúmania.

Lexikálny poklad treba podrobiť osobitnému štúdiu.

I doterajšie výsledky ukazujú, že St. Słonski nemal nepravdu a že dobrý postreh mal aj Vatroslav Jagić (*Entstehungsgeschichte der altkirchenslavischen Sprache*, Berlin 1913, 19), keď napísal, že na starej Morave sa v 9. stor. muselo hovoriť nárečím, ktoré v podstatných črtách bolo identické s dnešnou slovenčinou: ... mit dem heutigen Slovakischen ... in wesentlichen Zügen identisch war.

Sažetak

SLOVAKIZMI U STAROSLAVENSKIM (CRKVENOSLAVENSKIM) TEKSTOVIMA

U tekstu Ivanova evanđelja XV (Zogr. Mar.) uz pravilne staroslavenske oblike *rozga*, zbirno *roždje*, nalazimo i oblike *razga*, *raždje*. Prema A. Vaillant-u (*Manuel du vieux slave*, Paris 1964, str. 49) »... oblik *razga* posljedica je nezgodnog ispravljanja do kojeg je došlo ponovnim uvođenjem staroslavenskog *raz-* umjesto moravskog *roz-*.« Treba imati na umu da su oblici *razga*, *raždje* dobro poznati u središnjem slovačkom. Osim toga, u više slovačkih dijalekata, također nalazimo oblike *rózga*, *róždje* (*ruozga*, *ruoždie*). Drugi slavenski jezici nemaju oblika s *raz-*. A. Vaillant smatra da su oblici *rozga*, *roždje* prvotni, pa su prema tome oblici *razga*, *raždje*, koji se nalaze u tekstu Ivana XV, nastali iz velikomoravskog govora. Ipak se, u istom poglavlju teksta Ivana XV, 15, opaža kolebanje *ra-*, *ro-* u riječi *rabъ/robъ*. Iako književni slovački

⁷ Ján Stanislav, *Slovenský juh v stredoveku I, II + mapy*, Matica slovenská v Turčianskom sv. Martine 1948. Tu je aj ostatná literatúra. Porov. aj moje *Dejiny I*, 3. vyd., kap. X.

jezik poznaje samo oblik *rab*, u nekim slovačkim dijalektima postoji i oblik *rob*. Podsjetimo se ovdje imena kneza *Rasticъ*, koji oblik poznaje samo središnji slovački, naime tu je *-c-* umjesto **tj* i *ra-* (*isp. rást, rastiem, zrast, ráz-toka, razcestie* itd).

Staroslavenski poznaje zamjenicu *ni-čb-to*, *ni-čb-to-že*. U Glag. Cloz. I, 122 i u Ps. Sin. 38, 6 nalazimo oblik *ni-čb-že*, sastavljen od zamjениčkog oblika *ni-čb* i čestice *že*. Općenito uzevši, zamjenica *ničb* poznata je u slovačkom, slovenskom i ukrajinskom dijalektalnom govoru. Znači, da u gore spomenutim tekstovima oblik *ničbže* dolazi iz slovačkog.

Oblik *cirьky* — *cirьkovъ* — nalazimo u Ps. Sin., u Kijevskom misalu *cirьkьve* VI 4, *cirkьnaě* IVb 17 i u fragmentu Freising II, 35.36 *Ucircuvah*. U slovačkom je sačuvan i danas još postoji oblik *s cir-* (*cirkev*).

Naše je mišljenje da glagolska imenica *krъstenъe* Glag. Cloz. 2a 17—19 ne mora nužno biti krivi oblik za *krъstenъe* »krštenje« (vidi A. Vaillant, Manuel, str. 83). U slovačkom postoje dva oblika: *krstenie* i *krštenie*. Riječ *krstenie* označuje »obred krštenja«, a rječju *krštenie* označavaju se »krstitke« (slavlje poslije krštenja). Iz toga slijedi da bi se oblik *krъstenъe*, u Glag. Cloz. mogao smatrati slovakizmom.

U staroslavenskim i crkvenoslavenskim tekstovima poznat je oblik genitiva-akuzativa za neživa bića. A. Meillet i J. Lépissier studirali su tu pojavu. S tim u vezi podsjećamo da je i u slovačkom jeziku poznat genitiv-akuzativ za neživa bića, tako u: *t'ahal zvona; máme vlaka* itd. — Uostalom i mi mislimo kao i J. Lépissier da je povijesni studij modernih jezika tek pred nama (RdEtSl 1964, str. 137).

U slovačkom su se neutrumi tipa *znamenie* razvili u ova tri oblika: 1. nom.-acc.sing. *znamenie*, gen. sing. *znamenias*; 2. nom.-acc.-gen. sing. *znamenias* i štoviše: 3. nom.-acc.-gen. *znamené* u određenim narječjima središnjeg slovačkog. Ipak, ovdje se ne radi o fonetičkoj pojavi već o posljedici sinkretizma padeža. U Praškim glagoljskim fragmentima nalazi se samo jedan oblik na *-ie* za nom.-acc.-gen. sing. U dijalozima Grgura Velikog oblici na *-ie* izmjenjuju se s onima na *-ia*. Isto tako i u nekim djelima sv. Klimenta Ohridskog, koji i sam potječe iz Velike Moravske odakle je došao u Ohrid.

U sintaksi je vrlo uočljiva pojava oblikovanja deziderativnih rečenica pomoću *da + infinitiv* (bez *bi, by*). Isto to nalazimo u slovačkoj narodnoj poeziji, pa čak i u jednoj od pjesama Sama Chalupke (Spevy, 1868).

Imenica *neprijăznъ*, prijevod visokonjemačkog *unholda* »đavao«, postoji u slovačkom u obliku *neprijaznik*. Isti taj oblik nalazimo i u više staroruskih tekstova.

Opaska: Ni izdaleka nismo pri kraju s istraživanjima. Ona će se ubuduće nastaviti na tom području.